مسیحیان در قرآن

گذری بر کتاب
«مسیحیان در قرآن؛ بررسی تفاسیر قدیم و جدید»

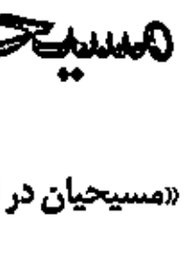

شمار فراوانی از آیات قرآن کریم در بیان، انتقاد و تصحیح اعمال و اعتقادات مسیحیان است. این آیات که عمدتا در سوره‌های مدنی (بقره، آل عمران و مائده) قرار دارند، مسائل و موضوعات مورد بحث میان پیامبر اکرم(ص) و اهل کتاب را نشان می‌دهند. از سوی دیگر، برداشت‌ها و تفاسیر مسلمانان از این آیات در ۱۴ قرن گذشته، خود حاوی تنوع و اختلافات خاصی بوده است. کتاب حاضر، یعنی «مسیحیان در قرآن؛ بررسی تفاسیر قدیم و جدید» به بررسی دیدگاه‌های ۱۰ تن از مفسران قرآن در تفسیر ۲ آیه قرآن کریم راجع به مسیحیان می‌پردازد و از این رهگذر عناصری از سنت تفسیر در اسلام و مناسبات بین الادیانی مفسران مسلمان را نمایان می‌سازد. پیش از این کتاب نیز پژوهش‌های موردی دیگری در تفاسیر قرآن صورت گرفته است که می‌توان کتاب حاضر را از جهاتی با آنها مقایسه کرد؛ مثلا جین اسمیت (Jane I. Smith) در کتاب خود با عنوان بررسی تاریخی و معناشناختی واژه «اسلام» در سلسله تفاسیر قرآن (میسولا، ۱۹۷۵)، به روشی مشابه، واژه اسلام را از منظر مفسران اسلامی بررسی کرده است. مشخصات کتاب‌شناسی کتاب مورد بحث، چنین است: «جین دَمِن مک‌اولیفه. مسیحیان در قرآن: بررسی تفاسیر قدیم و جدید. کمبریج: انتشارات دانشگاه کمبریج، ۱۹۹۱. ۳۲۰ ص. شابک: ۱-۲۶۴۲۰-۵۲۱-۰».

دکتر مرتضی کریمی‌نیا

مؤلف این کتاب، خانم جین دَمِن مک‌اولیفه، استاد کرسی مطالعات اسلامی در دانشگاه جورج تاؤن (واشنگتن، آمریکا) است. وی لیسانس خود را در کالج ترینیتی (واشنگتن، آمریکا) به پایان رسانده و در ۱۹۷۹ فوق لیسانس خود را در زمینه مطالعات ادیان از دانشگاه تورنتو (کانادا) دریافت کرده و در ۱۹۸۴ موفق به کسب دکترای مطالعات اسلامی از همان دانشگاه شده است. از سال ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۲ در دانشگاه‌های امیوری (Emory)، آتلانتا (Atlanta) و جورجیا (Georgia) به تدریس مطالعات دینی و اسلامی مشغول بوده و از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۰۰ استاد مطالعات اسلامی در دانشگاه تورنتو (کانادا) بوده و در این مدت در سمت استاد تمام به تدریس در دو دپارتمان ادیان و فرهنگ و تمدن‌های خاورمیانه اشتغال داشته و از سال ۲۰۰۰ میلادی تاکنون رییس یکی از دانشکده‌های دانشگاه جورج تاؤن (واشنگتن، آمریکا) بوده است.

آثار

در بیشتر آثار خانم مک‌اولیف به گونه‌ای به مسأله مسیحیت و مسیحیان از منظر قرآن و تفاسیر اسلامی پرداخته شده است. مهم‌ترین اثر وی، سرویراستاری دایرةالمعارف قرآن (۲۰۰۵-۲۰۰۱) است که طرح اولیه آن را در سال ۱۹۹۲ با همکاری انتشارات بریل در لایدن (هلند) ریخته و با همکاری شمار زیادی از معروف‌ترین قرآن‌پژوهان معاصر، آن را در ۵ جلد و از دیگ به ۷۰۰ مدخل منتشر کرده است.

عناوین پاره‌ای از کتاب‌های قرآنی وی به این شرح است: «مسیحیان در قرآن؛ بررسی تفاسیر قدیم و جدید» (پایان‌نامه دکتری، کمبریج، ۱۹۹۱)، ترجمه تاریخ طبری (ترجمه، مقدمه و شرح جلد ۸ از مجلدات تاریخ الرسل والملوک به انگلیسی، آلبانی (آمریکا، ۱۹۹۵)، دایرةالمعارف قرآن (سرویراستاری ۵ جلد، لایدن، ۲۰۰۵-۲۰۰۱)، سرویراستاری مشترک یک کتاب درباره تاریخ و روش‌های تفسیر در اسلام، یهودیت و مسیحیت (نیویورک، ۲۰۰۳).

مقالات

برگزیده تمام زنان عالم: مریم و فاطمه در تفاسیر قرآن (۱۹۸۱)، شناخت صابئین در تفاسیر قرآن (۱۹۸۲)، اهل کتاب در یک تفسیر فارسی (۱۹۸۳)، مقدمه ابن جوزی بر تفسیر زادالمسیر فی علم التفسیر (۱۹۸۸)، دیدگاه‌های طبری و ابن کثیر در باب تأویل قرآن (۱۹۸۸)، تفسیر فخرالدین رازی از آیه الجزیه و آیه السیف (۱۹۹۰)، تفسیر فخرالدین رازی از صفت خالقیت خداوند (۱۹۹۰)، نسخ دو شریعت: یهودیت و مسیحیت از منظر اسلام (۱۹۹۴)، بافت قرآنی تحقیقات مسلمانان درباره تورات و انجیل (۱۹۹۶)، ارزشگذاری اسرائیلیات: مدخلی بر تفسیر (۱۹۹۸)، درباره مقدمه‌ای اصول التفسیر اثر ابن تیمیه (۱۹۹۸)، مسیحیان در قرآن و تفاسیر (۱۹۹۹)، و جادلهم بالتی هی احسن: معنای یک عبارت ساده قرآنی (۱۹۹۹)، متن و متن‌گرایی: آیه هفتم سوره آل عمران به مثابه نقطه عطف (۲۰۰۰)، تفسیر فقهی قرآن با تکیه بر مضامین مرتبط با مسیحیان (۲۰۰۱)، آموزش قرآن در آمریکای شمالی (۲۰۰۲)، آیا هیچ پیوندی میان قرآن و عهدین هست؟ (۲۰۰۲)، درآمدی بر تفسیر قرآن در قرون میانه (۲۰۰۲)، ابرهه در قرآن (۲۰۰۱)، «جدل، بحث و محاجّه در قرآن» (۲۰۰۱)، قلب در قرآن (۲۰۰۲)، فاطمه زهرا و قرآن (۲۰۰۲).

هدف اصلی مؤلف در این کتاب آن است که به تحقیق درباره مسیحیان در سنت اسلامی (عمدتا تفاسیر) بپردازد و پرسش او همواره این است که آیا فهم مسلمانان از واژه مسیحی دقیقا برابر با همان تصوری است که مسیحیان از خود دارند؟ (صص ۹-۸). در این میان، به درستی معلوم نیست که چرا مؤلف برای جست‌وجوی تصویر مسیحیان در باور مسلمانان، تنها به ادبیات و متون تفسیری تکیه می‌کند و فی‌المثل به بررسی این موضوع در کتب تاریخی و متون کلامی، حدیثی و فقهی نمی‌پردازد.

کتاب «مسیحیان در قرآن» یک مقدمه و ۲ بخش اصلی دارد. بخش نخست حاوی ۲ فصل و بخش دوم دارای ۷ فصل و یک نتیجه‌گیری است. فصل اول (صص ۳۶-۱۳) که «متن و تفسیر» نام دارد، به سیر متن قرآن، جمع و تدوین آن، شکل‌گیری تفسیر قرآن، تحول و تکامل تفسیر و نیز پیدایش تفاسیر جدید قرآن در سده‌های اخیر می‌پردازد و این موضوعات را با تکیه بر پژوهش‌های قدیم و جدید مسلمانان و غربیان تحلیل می‌کند.

عنوان فصل دوم (صص ۸۹-۳۷) «از طبری تا طباطبایی» است. مؤلف در این فصل تفاسیر معروفی را که مورد مراجعه وی بوده، معرفی می‌کند. ۱۰ مفسری که آرای تفسیری آنها در این کتاب بررسی شده است، به ترتیب عبارتند از: طبری، شیخ طوسی، زمخشری، ابوالفتوح رازی، ابن جوزی، فخرالدین رازی، ابن کثیر، ملافتح‌الله کاشانی، رشید رضا و علامه طباطبایی. از این میان، ۲ مفسر، شیعه و بقیه از اهل سنت‌اند. دو تفسیر فارسی و بقیه عربی. ۲ تفسیر کاملا روایی و بقیه دارای سبک غیرروایی. ۲ تفسیر از دوره جدید (قرن چهاردهم) و بقیه از سده‌های سوم تا دهم هجری‌اند. بنابراین می‌توان گزینش مؤلف را از جامعیتی نسبی برخوردار دانست. مک‌اولیف در این فصل شرحی موجز و دقیق از زندگی، تحصیلات، آثار و افکار هر یک از این مفسران به دست می‌دهد و پیش از ورود به بحث اصلی خود در بخش دوم (فصل‌های سوم تا نهم)، ویژگی‌ها و نگرش تفسیری این تفاسیر را (علی‌الاصول برای خواننده غربی) معرفی می‌کند. نکته قابل توجه آنکه وی افزون بر متون اروپایی و عربی، از منابع فارسی نیز به فراوانی استفاده می‌کند.

بخش دوم (فصل‌های سوم تا نهم)، بدنه اصلی کتاب است. مؤلفه عنوان این بخش از کتاب را «هستاش قرآن از مسیحیان» قرار داده است. هر یک از فصول سوم تا نهم (در بخش دوم)، به بررسی و تحلیل یکی از گزاره‌های قرآنی درباره مسیحیان اختصاص دارد. بدین سان، مؤلف ۷ آیه یا مجموعه آیات را مطرح می‌کند که همگی درباره مسیحیان است و می‌کوشد فهم و تفسیر مفسران مسلمان را از این آیات بکاود. این هفت آیه عبارتند از: سوره بقره، آیه ۶۲؛ سوره آل عمران، آیه ۵۵؛ سوره آل عمران، آیه ۱۹۹؛ سوره مائده، آیات ۶۶، ۸۲ و ۸۳؛ سوره قصص، آیات ۵۲ و ۵۳؛ و سوره حدید، آیه ۲۷. این آیات همگی دارای نکات مثبت و توصیفات ستایش‌آمیزی از مسیحیان هستند. از جمله اینکه در میان اهل کتاب، بهترین گروهند و بیشترین همدلی را با مسلمانان دارند؛ بسیاری از ایشان از پیش به قرآن ایمان داشته‌اند و خود را مسلمان می‌دانند؛ به عکس یهودیان، افرادی معتدل و میانه‌رو هستند و سرانجام آنکه پاداش اعمال نیک ایشان نزد خداوند محفوظ است.

نظریه اصلی مک‌اولیف در این کتاب (که همراه با گزینش خاصی نسبت به منابع اسلامی صورت گرفته) این است که آیات قرآن درباره مسیحیت و مسیحیان بسیار بازتر از فهم مفسران اسلامی از این آیات است. به نظر وی، مباحث این آیات از نظر نحوی، معناشناسی و کلامی، دارای تساهل و تسامحی بیشتر از آن تفسیرهایی است که مفسران مسلمان در چهارچوبی از پیش تعیین شده و بر اساس ذهنیت‌های خاص خود از مسیحیت ارائه داده‌اند. با این همه، نمی‌توان نظریه وی را - مبنی بر تأثیر همه‌جانبه این دیدگاه‌های تفسیری بر مناسبات بین‌الادیانی اسلام و مسیحیت و نیز شکل‌دهی نگرش مسلمانان به مسیحیان - به طور کامل پذیرفت چرا که در سراسر این کتاب، تمایز روشنی میان اندیشه‌های کلامی و نگرش‌های تاریخی مسلمانان صورت نگرفته است.

شیوه و میزان رجوع مؤلف به تفاسیر اسلامی بسیار چشمگیر است. اما شاید این نکته برای غربیان (و نه ما مسلمانان) اندکی عجیب بنماید که دست‌هایی از آرا و اقوال تفسیری، نسل به نسل در میان مفسران تکرار شده است. فارسی یا عربی بودن، روایی یا غیرروایی بودن و شیعه یا سنی بودن، هیچ کدام در دیدگاه‌ها و نظرات مفسران دگاه‌ها چندان تفاوتی ایجاد نکرده است.

QUR'ANIC CHRISTIANS
An Analysis of Classical and Modern Exegesis